

KAZAK KÜLTÜRÜNDE NEVRUZ VE NEVRUZNÂME BAYRAMI RİTÜELLERİ, ÖZELLİKLERİ*

THE PECULIARITIES OF RITUALS, CEREMONIES NAURYZ AND NAURYZNAMA HOLIDAY AMONG THE KAZAKHS

Tattigül Kartaeva**
Gulnar Habijanova***

Öz

Nevruz Bayramı, Doğu takvimine göre yeni yılı karşılama bayramıdır. Nevruz bayramının tarihi ve önemi hakkındaki yazılı belgelerin çoğu Orta Asırlık Doğu bilginlerinin, Orta Asya'ya gelen araştırmacıların, seyyahların, eğitimcilerin ve Alaş aydınlarının çalışmalarından ibarettir. Kazaklar arasında bilinen Nevruz hakkındaki birçok belgeler, sözlü olarak ulaşmıştır. Ömer Hayyam'ın katkılarıyla oluşturulmuş takvimden başlayarak Nevruz'un ilk gününü gece ile gündüzün eşitlenmesi durumunda kutlama kalıplaşmıştır. Eski zamanlarda Nevruz'un yılın başlangıcı olarak kutlanması, takvimdeki yanlışlıklar sebebiyle yılın her döneminde değişmiştir. Eski ve orta asırdaki doğu memleketlerinde Nevruz kutlamaları padişah saraylarına layık güzellik ve ihtişamlı kutlanmıştır. Kazak halkının Nevruz Bayramı'nı kutlama şekli, diğer Doğu halklarına nazaran kendine has özellikler ile farklılıklar içermektedir. Geleneksel Kazak toplumunda Nevruz ayında yapılan *Nevruznâme* adlı yeni yılı karşılama merasimleri birkaç gün sürmüştür. Öncelikle Kazaklar *Naurız köje* [Nevruz çorbası] diye adlandırılan, geleneksel anlamı olan aş pişirirler. Eski dönemlerdeki Kazaklar Nevruz bayramını birbirleriyle kucaklaşarak gerçekleştirilen *körüsü* [görüşme] ritüeliyle başlatmışlardır. Nevruz bayramı zamanında *körüsü* [kucaklaşarak selamlaşma], *selt etkizer* [genç delikanlıların kızlara hediyeler vermesi], *uyku açar* [kızların delikanlılara sofraya hazırlaması], *bel köterer* [büyükler için yemek hazırlama], *ottan sekiru* [ateşten atlama], *Köşti alastau* [göçü ateşle temizlemek], evliyaların kabrini ziyaret etmek, tatlı su içmek, *moğal oşak kazuw*, Kayırhan'ı taşımak, dörtgöz sarıayak iti öldürmek, çift mum yakmak, *kauak sındıru* [kabak kırmak] vb. geleneksel işlemler ve ritüelleri yerine getirmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Nevruznâme, takvim, Nevruz ritüelleri ile kutlama özellikleri, görüşme.

Abstract

According to the East calendar the celebration of Nauryz is the way to see the New Year in. Written sources relating to the history and meaning of the Nauryz holiday belong to the works of medieval Eastern authors, the records of researchers and travelers arrived in Central Asia, as well as the works of the educators and Alashorda representatives. The Kazakhs passed the information about the Nauryz holiday orally from generation to generation. The Nauryz celebration, as the beginning of the New Year, the equinox of the day and night was fixed on the basis of the calendar drawn up with the participation of Omar Khayyam. In ancient times, due to incorrect calculation of a calendar, the beginning of the New Year postponed for another month every year. In ancient and medieval Eastern States the Nauryz celebration was held in accordance with the ceremonies of the tsarist palace. In comparison with other Eastern nations the Nauryz celebration among Kazakhs has its own peculiarities. In traditional Kazakh

* Makalenin Geliş Tarihi: 03.01.2017, Kabul Tarihi: 17.04.2017.

** Doç.Dr. El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi, Tarih, Arkeoloji ve Etnoloji Fakültesi, Almatı/Kazakistan; kartaeva07@mail.ru

*** Doç.Dr. El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi, Tarih, Arkeoloji ve Etnoloji Fakültesi, Almatı/Kazakistan; gulnara02011966@mail.ru

society the New Year holiday – “*Nauryznama*” lasted for several days. In ancient times during the Nauryz the Kazakhs performed such rituals and ceremonies as *korisu* [meeting], *selt etkizer* [gift giving to woman by men] *uiqy ashar* [the dastarkhan prepared by women for men], *bel koterer* [treating the old people], *ottan sekiru* [jumping over Fire], *alastau* [the purification with fire], the worship to the holy place, drinking of sweet water in a sacred place etc.

Key Words: “Nauryznama” holiday, oriental calendar, customs and rituals of Nauryz, meeting.

1. Giriş

Nevruz Bayramının ortaya çıkışı, amacı, geleneği hakkındaki yazılı kaynakların önemi büyüktür. Doğu bilgini Ömer Bin İbrahim El Hayyam’ın (1048 y. Nişabur – 1112 y. Merv) *Nevruzname* adlı birbirini tamamlayan el yazmalarından biri, Almanya’nın Berlin Devlet Kütüphanesi’nde [No: 2450], biri de Londra’daki Britanya Ulusal Müzesi’nde [No: 23568] bulunmaktadır. Selçuk Sultanı Melikşah’ın oğlu Sultan Sancar’ın ölümünden sonra Melikşah’ın mirasçıları gözlemesine maddi destek vermeyi kesmiştir. Araştırmacıların tahminlerine göre; Ömer Hayyam bu el yazmasını 1157 yıllarında Selçuk Sultanlığı’nın yeni hükümdarlarına gözlemesinin ilmi önemini açıklamak amacıyla kaleme almıştır. “Nevruzname”, takvimin tarihi ile takvim reformlarının devreye girmesi, İslamiyet’e kadar İran topraklarındaki Nevruz Bayramı’nın ortaya çıkması, kutlanması, bayramla ilgili efsaneler ile hikâyeler, bayram nitelikleri hakkında yazılmış eşsiz bir eserdir. “Nevruzname”yi ilk olarak İran araştırmacısı Mücteba Minavi İngilizce ve Farsça’ya çevirip, 1933 yılında bilimsel olarak kullanıma açmıştır. Günümüzde bu şekli Rus ve Orta Asya halkları dillerine çevrilmiştir (Omar Khayyam 1933; Rozenfeld 1965: 163). Kazak halkının bilginleri Meşhur Yusuf Köpeyoğlu (1858-1931), Abay Kunanbayev (1845-1904), Muhtar Avezov (1897-1961), Alaş aydınları Alihan Bökeyhanov (1866-1937), Mirjakıp Dulatov (1885-1935), İlyas Jansüğürov (1894-1938), Saken Seyfullin (1894-1938) kendi çalışmalarında eski Kazakların Nevruz Bayramı’nı kutlama şekillerindeki özelliklerini ortaya çıkaran değerli belgeler bırakmışlardır.

Günümüzde, Türk soylu memleketlerin bilim adamları arasında Nevruz Bayramı’nın tarihini ve anlamını açığa kavuşturma çalışmaları, önemli araştırma alanı haline gelmiştir. Konuyla ilgili yapılan çeşitli çalışmaların önemi büyüktür (Oğuz 1995:19). Bütün bunlara rağmen, bir halkın Nevruz kutlama şeklindeki milli özelliklerinin tarihi kökeni ile onun geleneklerle olan ilişkisini derin bir şekilde araştırıp, anlamını ortaya koymanın da önemi büyüktür. Kazak halkındaki Nevruz, kaybedilen ve korunmuş olan eski çeşitli ritüelleriyle farklılık göstermektedir.

2. Nevruz Bayramının Oluşma Tarihi

Efsaneye göre, Fars memleketinin eski devirlerdeki tanrısı İzid, güneşi yaratırken ona özel bir ilgi ve merhamet göstermiştir, güneşe sürekli hareket halinde olmasını buyurmuştur. Güneş, yıllık dönüşünde her yıldızı bir ay içerisinde geçip

gitmektedir. On iki yıldızdan birinin yıl mevsimine ilk girmiş olduğu gün, gece ile gündüzün eşitlendiği, baharın başlangıcı olarak hesaplanmıştır. İran Padişahları tam da bu günü özel bir şekilde kutlamak için herkese “Bayram günü” olarak duyurmuşlardır. Bu efsaneye göre Fars ülkesinin ilk padişahı Kayumars tahta geçince yılın her ayı ile gününün isimlendirilmesi, insanların haberi olsun diye, yıllık oluşturulması konusunda emir vermiştir. Yılın ilk ayı da Farsça Farvardin (Nevruz) diye adlandırılmıştır. Kayumars yıl hesaplamasını yaptıktan sonra kırk yıl yaşamıştır. Daha sonra tahta; Kuşan (970 yıl padişahlık etmiş), ondan sonra Tahmuras (30 sene hükmetmiş), daha sonra Cemşid hükmetmiştir (bu aralıkta 1040 sene zaman geçmiştir). Yılın başı sayılan bayram gününü “Nevruz” olarak Cemşid Paşa adlandırmıştır. Onun hükümdarlığı sırasında İran’ı Ejderha-padişah Zakhak olarak tanınan Bayur fethedip ve halka çok eziyetler çektirir. Daha sonra Cemşid soyundan çıkan Afridun onu öldürerek tahta geçer (onun hükümdarlığı 500 sene sürmüştür). O tahta geçtiği gün *meyir* ayının 21’ine (günümüzde eylüle denk gelen aydır) denk gelen *Mehregan* bayramını, yani *sabantoy*¹ bayramını ilan eder. Zakhak’ın eziyetinden kurtulan halk, bu günü güzel günlerin başlangıcı olarak kabul edip, kutlar.

Nevruz’u kutlama Afridun’un hükümdarlığı sırasında da devam eder. Daha sonra Afridun tahtını oğulları Tur, Selim, Eraj’a miras bırakır. Tur’a Doğu Türkistan, Moğolistan, Amuderya kıyısı ile vadisini, Güney ve Kuzey Çin’i, Selim’e Küçük Asya’yı, Eraj’a Fars yurdu ile tahtını bırakır. Böylece Nevruz Bayramı Doğu memleketlerinde yaygınlaşır. Güştisap hükümdarlığına kadar 940 sene geçtikten sonra Zarathustra² dini ortaya çıkar. Güştisap padişah, Saratan (yaz başı) dönemi çiftçiler için bereket ayı, vergi ödemeleri için de uygun bir dönemdir diye, bayramı bu gün olarak belirler ve dört yılda bir defa tekrarlanan Kibise yılını (Artık yıl, 4 yılda bir defa yaşanan, şubat ayının 29 gün olduğu zaman birimidir) da hesaba katar. Artık yılı hesaba katmak, Nevruz’u yazın kutlamak, İskender Zülkarneyn (Aleksandr Makedonskiy-M.Ö. 365-323 yy.) dönemine kadar devam edip, onun döneminde bu gelenek sona ermiştir. Ardeshir Babağan (226-251) döneminde Artık yıl tekrar hesaba katılıp, Nevruz Bayramı tekrar kutlanır olmuş. Anuşiravan (531-579) döneminde yine durdurulan Nevruz’u Mağmun Padişah (813-833) tekrar kutlamayı emreder (Ömer Hayyam, 1933; Ömer Hayyam, 1993: 25-31). Eski Doğu memleketlerinde Nevruz Bayramı hükümdarlık ve saray hayatına uygun şekilde kutlanmıştır (Omar Hayyam, 1993).

Nevruz’u kutlama sürdürülse de Fars kâhinlerinin takvimi doğru bir şekilde takip etmemeleri sebebiyle Nevruzun 21’i, devamlı yılın başka mevsimlerine kaymıştır. Bu durum Fars çiftçilerini zora sokmuştur. Sebebi, Nevruz’a kadar maddi olarak ödenmesi gereken vergi dönemi gelip çatığında ekinler yetişip, olgunlaşmamış oluyordu. Fars topraklarında ekinlerin ilk mevsimi Nevruz’da yetişip, halk vergiyi Nevruz’da ödemiştir (Iskakov, 1963: 125).

Tahta Mütevekkil geçtikten sonra (847-861 yy.) 847 yılı Muhammed İbn-i Abdülmelik adlı vezirin tavsiyesi üzerine Nevruz'u Saratan ayından tekrar Farvardin ayına değiştirirler. Daha sonra Seyistan Emiri (İran vilayeti) Halef İbn-i Ahmed döneminde (892-902) bir başka takvim ortaya çıkmıştır.

Ömer Hayyam'ın zamanında Selçuk memleketi gün ve ay takvimini aynı anda kullanmışlardır. Güneşin hareketini esas alan takvime göre güneşin yer küresi etrafında dönmesi 365,2422 güne, yani 365 gün, 5 saat, 48 saniye, 46 saliseye denktir; ay takviminin esası ayın yer küresi etrafında dönme zamanıyla 29,5306 güne, yani 29 gün, 12 saat 44 dakika 3 saniyeye eşit oluyor ve 12 ay 354 gün 8 saat 48 dakika 36 saniyeye eşit olmuştur.

İslam dinini kabul edene kadar Araplar Orta asırlık Yahudi, Çin halkı gibi ay ve güneş takvimini kullanıp, 24 yılda 13 ay eklenir olmuştur. 631 yılından başlayarak Peygamber Hz. Muhammed (S.A.V.) 13. ayı eklemeyi yasaklayıp, ay takvimini kullanıma sokmuştur. Müslümanların ay takvimi 622. yılın 16 temmuzundan Hz. Muhammed'in (SAV) Mekke'den Medine'ye hicret etmesinden başlayarak Hicri 12 aya bölünüp, güneş takviminden 10 gün kısa, 100 güneş yılına 103 ay yılı denk olmuştur (Rozenfeld, 1965: 67).

Selçuk Sultanı Melikşah tahta (1072-1092) oturduğunda İsfahan'da yeni gözlemevi inşa ettirerek takvimi tekrar oluşturmak üzere emir verir. Yeni takvimi oluşturmak için Horasan'ın meşhur âlimleri Ömer Hayyam, Ebül Muzaffer El-İsfazari, Maymun İbn Necip El-Vasati vd. çalışmışlardır. Böylece 1079 yılı yeni takvim oluşturulup, Artık yılın doğal hareketi tekrar hesaplanıp, Nevruz Bayramı; 21 nevrüz güneş ve ayın eşitlendiği, 21'den 22'ye geçtiği zaman olarak belirlenir. Eski takvimde yeni takvimden 16 gün fark olmuştur. Yeni takvimi oluşturma zamanında gözlemevinde gökyüzündeki yıldızların yerini, hareketini belirleyen "usturlap" diye adlandırılan astronomik cihaz yerleştirilmiştir (Ömer Hayyam, 1993:34; Iskakov, 1963: 126;). Böylece Nevruz'un takvimdeki kesin yeri belirlenmiştir.

Ömer Hayyam takviminde yılın uzunluğu 365, 2424 gündür. Bu ise tam zamandan 0,0002 günlük yanlışlık taşır ve 1 yanlış gün 5000 senede toplanır. Günümüzde kullanılan Gregoryen Takviminde bir yılda 365, 2425 gün vardır. O ise tam zamandan 0,0003 güne yanlışlık taşır ve 1 yanlış gün 3333 senede toplanır. Ömer Hayyam takvimi İran'da 19. asrın ortalarına kadar kullanılagelmiştir (Klimishin, 1990: 97; Rozenfeld, 1965: 72-73). İsfahan Gözlemevi, Melik Şah'ın vefat ettiği 1092 yılına kadar hizmet vermiştir (Rozenfeld, 1965: 76). Ömer Hayyam takviminin iki özelliği vardır. Birincisi, onun doğruya daha yakın olması, ikicisi ise güneşin hareketini esas almasıyla ilgilidir.

Kobilandı Batır destanının Abubakir Divayev nüshasında:

“Gölden uşkan kazdaymın
Kaz jaylavın saz deymin,
Naurızdan sonra jazdaymın”

Kulzak nüshasında:

“Köldenen uşkan kazdaymın,
Nevruzdan sonra jazdaymın”

gibi satırlar (Babalar Sözü, 2009: 16, 167) Nevruz’un farsça bir kelime olsa da, Eski Türklere ve Kazaklara çok eski dönemlerden girip, iyice benimsendiğini gösterir. Kazaklar “Nevruzdan sonra yaz derim” diye, Nevruz’un bir bahar mevsimi olduğunu dile getirmişlerdir. Yani, Eski Türkler “Nevruz” bayramını sadece “yılbaşı” olarak değil, tabiatın yenilenmesi olarak da kutlamışlardır. Fars takviminde “Nevruz” ay adı değil, yılın ve Farvardin ayının başındaki birinci günün (Neu – yeni, ruz – gün) adıdır. Kazaklar ise bu güne “Ulıstın Ulı küni” [Halkın Ulu Günü] derler.

Böylece Nevruz Bayramı Türk dünyasında çok erken dönemlerde yaygınlaşarak ortak bir miras hâline gelmiş olsa da her halk bu bayramı kendi milli gelenek görenekleri ile yaşam biçimlerine uygun olarak kutlamıştır. Mesela, Özbekler, Tacikler gibi halklar, yerleşik yaşam ile yerleşik medeniyete uygun biçimde, yani ekincilikle ilgili geleneklerle yaşatmıştır (V.V. 1897; Karuhi, 1913; Ashirov, 2015: 125-127; *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, 2004: 343-357).

Kazaklar dışında diğer Türk halklarından Azerbaycanlar, Başkurtlar, Karaçay-Malkar Türkleri, Karakalpaklar, Kırgızlar, Kırım Türkleri, Kumuklar, Nogaylar, Özbekler, Türkler, Türkmenler, Uygurlar, Kıbrıs Türkleri Nevruz Bayramı; Balkan Türkleri, Altay Türkleri, Saha Türkleri Bahar Bayramı, Gagauzlar İlkyaz Bayramı, Suriye Türkmenleri Yenigün Bayramı, Tuval’da Yeni Yıl Bayramı olarak kutlarlar (*Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, 2004; Çetin, 2009: 67-68). Günümüz Anadolu’sunda “Sultanı Nevruz”, “Nevruz Sultan”, “Mart Dokuzu” ve “Mart Bozumu” gibi adlarla bilinen Nevruz, bütün canlılığı ile Türk toplumu içerisinde yaşamaya devam etmektedir (Çay, 1995: 17-139; Kiliç, 2007: 37; Artun, 1914). Kazak halkının folklorunda Nevruz’da verilen *bata*, yani duaların birkaç türü mevcut iken Türk halk edebiyatı’nda Nevruz Bayramı’nda okunan,

“Sultan Nevruz günü cemdir erenler
Günüller şâd oldu ehl-i imanın
Cemâl-i yâr görüp doğru bilenler
Himmeti erince Sultan’ın.

Pir Sultan’ım eydür erenler cemde
Akar çeşmim yaşa her dem bu demde
Muhabbet ateşi yanar sinemde
Himmeti erince Nevruz Sultan’ın”

(*Türk Halk Edebiyatı*, 2013: 278) gibi şiirler mevcuttur. Yani, Türk halklarındaki Nevruz özellikleri ve farklılıkları “Nevruz Folklorundan” da belli olmaktadır.

3. Nevruz Bayramı ve Kazaklardaki *Naurıznama* [Nevruznâme] Dügünleri

Kazaklar arasında Nevruz bayramını kutlama birkaç gün devam edip, o da *Naurıznama* diye adlandırılmıştır. Efsaneye göre, Yıl, yeni doğan çocuktur. O, her gün geçtikçe büyüyüp, üç sene sonra delikanlı olur. Sonbahar geldiğinde yaşlanıp, saçları ağarır. Kış gelip, karlar kapladığında yaşlanıp, ölür. Böylece, on iki ayın sona ermesiyle eski yılın hayatı da sona erer. Yeni yıl doğduğunda, onun doğduğu günü kutlayıp, sevinenleri kucaklayarak tebrik etmek, saygı ve nezaket göstermek, eğlenceli vakit geçirmek her insanın görevi olmuştur. Bu efsaneden Kazak halkının antroposentrik yaklaşımdaki “Yıl”ın insan şeklindeki modelini görmek mümkündür. Kazaklar Nevruz Bayramı’nda birbirlerine “Bir yaşın kutlu olsun” demelerinin de sebebi bununla ilgilidir.

Orta Asya halkları yıl dönemini Nevruz’dan Nevruz’a kadar hesaplayıp, yılları 12 Hayvan ismiyle adlandırmışlardır. 12 sene 1 *müşel’e* [On iki hayvanlı Türk takvimine göre insan yaşının belirli devreleri: 13, 25, 37..., yani her 12 yıldan sonraki yaştır] denk olmuştur. Efsaneye göre 12 müşelden oluşan yıl, Hz. Âdem zamanından başlamıştır (Kazbekov, 1875: 23).

Ömer Hayyam’a göre, M.Ö. 558-529 yılları padişahlık eden İran hükümdarı Kır (Keyhüsrev) zamanından başlayarak Nevruz Bayramı’nda manevi din lideri padişahın önüne armağanlarıyla gelip, halk adına tebriklerde bulunmuştur. Armağan olarak üzüm şarabı dolu kâse, yüzük, dinar (altın para) ile dirhemler (gümüş para), kucak dolusu arpa filizi, kılıç, sadak, kalem getirmişlerdir. Manevi din lideri, “[a] ta baba ruhuna, geleneklerine değer verip, dikkat et, adil ve Allah yolunda ol, yaşın arpa filizine benzesin, halk senden iyilik ve merhamet görsün, sarayın saltanatlı, ömrün uzun olsun” diyerek tahtın diğer tarafına dinar ve dirhemleri saçmıştır (Omar Hayyam 1993: 40-41). Doğu halklarının dünya görüşünde “altın güneşten, gümüş aydan oluşan taştır. Güneş ile ay, gökyüzünün iki gözü, nevrüz ile mehrgan, zamanın iki gözüdür” gibi inanç hâkimdir. Kılıç ile sadağı savaşlarda zafer getirsin gibi bir inançla armağan etmişlerdir. Yüksek mertebeli saray hizmetlilerinin halkla ilgilenmesi, bir sonraki yılbaşına kadarki eğlence dolu hayat dilediklerini bildirirdi. Din adamları halk adına padişahı, daha sonra da padişah halkı kutlayarak Nevruz’u kutlama, saray şöleniyle devam etmiştir.

Nevruz Bayramı hakkında aşağıdaki kaynaklara dikkat edelim. Ömer Hayyam, “365 günün (gündüz ile gecesinden) çeyreğinden oluşan ulu devri ‘ulu sene’ diye adlandırarak dörde böldü. Ulu yılın dört bölümü geçtiğinde Nevruz gelir. Bu sırada dünya yenilenir, canlanır. Hükümdarların bir görevi vardır: Her yılın başında onlar iyilik hüküm sürsün niyetiyle ve yıl hesaplaması yapabilmek için, barış içinde yaşamak için herkesi ilgilendiren dini toplantılar yapmaları gerekir. Eğer birisi Nevruz’u iyi kutlayarak geçirirse, bir sonraki Nevruz’a kadar sakin ve gamsız bir hayat sürecektir”

(Omar Hayyam, 1993:27); Abai Kunanbayev “Kazak Halkının Nasıl Meydana Geldiği Hakkında Birkaç Söz” adlı yazısında, Nevruz tarihini göçebe halkların ta “hibâği” “huzaği”³ diye adlandırdıkları çok eski dönemlere kadar ulaştırarak, “[o] günlerde Nevruz adlı Jazğıturım Meyramı⁴ [Bahar Bayramı] kutlanıp, Naurızdama⁵ yapacağız diye, mükemmel eğlence düzenlerlermiş. O günü “Ulıstın Ulı Küni» derlermiş” (Kunanbayev, 2008: 519); Meşhür Jüsip, “Kazakların Kazak olduklarında kendileri için tertiplenen, payına düşen tek bayramı, Nevruznâme’dir. Üysin Töle Biy döneminde⁶ Nevruznâme’nin değeri ölü hürmetine verilen hayır yemeğinden⁷, düğünden⁸ daha üstün olmuştur” (Kopeiyly, 1993: 15); M.A. Rasul Zade, “Doğu Müslümanlarının, özellikle Kafkas’ın arka taraflarındaki Müslümanların değerli ve hayırlı bayramı Nevruz... Tabiat kıştan çıkıyor... Doğu halklarının yanlarına güzel günler, hayvanlar, otları canlandıran şuleler ve nurlar gelir... Bayram, ulusun ayrı ayrı olan parçalarını bir araya getirip, bir vücut gibi birleştiren bir araçtır... Nevruz bayramı da böyle bayramlardan biridir... en görkemli bayramdır” (Rasul Zade, 1915); M. Dulatov, “Nevruz, Kazak halkının gerçek anlamdaki milli bayramıdır. Nevruz’u doğu halklarının birçoğu, Hindistan, İran, Afganistan, Buhara, Kafkas, Türkistanlılar kutlarlar. Fakat bunların hepsi karşılaştırıldığında Nevruz’u bizim Kazak halkının kutlaması çok farklıdır ve özeldir”, demiştir (Dulatov, 1991: 302). *Babur-name*’de 1504 yılından 1506 yılına kadar Nevruz bayramına Babür kendi askerleriyle Gumal Nehri’nin boyunda Dašta Ovası’ndaki Gazni’ye giderken yolda şahit olur. Babur burada bayram duası edip, “gazel” [dua ve dilekte bulunmak] söylediğini de yazmıştır (*Babur-name*, 1993: 160). Belgelere dayanacak olursak Nevruz’u özel bir bayram olarak kutlayan Doğu halklarının hangisi olursa olsun, bu bayrama çok önem vermiştir.

Kazaklar arasında eski takvime göre Nevruznâme, Nevruz’un 9-16 aralığında devam etmiştir. Yazılı belgelere dayanacak olursak eskiden yıldız hesaplamasıyla hesaplandığında kış ile yazın değiştiği zaman dilimi 9. Nevruza denk gelmiştir ve Kazaklar bu hesaplamayı Rus hâkimiyetine kadar sıkı sıkıya takip etmişlerdir. Eski yılın geçmesiyle yeni yılın girmesini 8 gün boyu kutlamışlardır. *Qazaq* gazetesi yayımlanırken (1913-1918) her sene 9 nevruzda Alaş aydınları Nevruz bayramının anlamı hakkında kendi düşüncelerini dile getirip, halkı kutlamışlardır (Nauryz, 1913; Nauryz qytty bolsyn, 1914; Qyr balasy, 1915; Orenburg, 1915; Omarygly, 1916).

Meşhür Jüsip 29 yaşında Ğabdolla Han’ın organize ettiği Nevruznâme düğününe sekiz gün müddetince katılmıştır. Bu düğünde yapılan güreş yarışmasında üç kişiyi mağlup eden kişiye çapandan birer ödül vermişlerdir. Düğünün sekizinci ve son gününde Hoca Bahvaldin Evliya’nın kabrine gidip, oradaki küçük göle şeker döküp, şeker tadı olan tatlı suyu halk yarışarak içip, dualar etmiştir (Kopeiyly, 1993: 12). Buradaki tatlı suyu içme geleneği, halkın birlik ve beraberliğinin bozulmaması, temelinin sarsılmaması niyetiyle yerine getirilmiştir. Kazak halkının dilindeki *tatlı su*,

tatlı çay, tatu tattı [barış içinde] gibi kelime öbekleri çok büyük anlamlar taşımaktadır. Dünürlerin birbirlerini ilk defa misafir etmelerine “tatlı çaya davet etme” derler. İslam dinini kabul eden halklar, iki gencin evlenmeleri sırasında kıyılan nikâhı “nikâh suyunu” içirerek sağlamlaştırırlar. Kazak halkı nikâh suyuna genelde biraz tuz ve şeker eklemiştir. Su, iki gencin temizliğini bildirir. Tuz, eğer iki gençten biri bir günü vefasızlık gösterip, nikâhı bozarsa ayrılmalarına *işaretmiş*. Bunun yanı sıra tuz nazardan korunmak amacıyla, şeker ise iki gencin çok iyi geçinmeleri için diye eklenmiştir. Burada dikkat edilecek bir başka nokta, halkın “tatlı suyu” evliyaların kabirlerinin başına gidip içmeleridir. Evliya kabirlerini ziyaret etmek, ibadet etmek⁹, gecelemek, yardım istemek, başındaki bulak veya kuyudan su içmek, Kazak halkının dünya görüşünde eskiden beri vardır. O, eski animizm dininin kalıntıları olarak günümüze kadar yaşatılmıştır.

Kazak halkının eski dünya görüşlerinin bazı işaretleri, İslam diniyle ve yeni dünya görüşleriyle karışıp, dini anlayışları da yenilenip, daha da karmaşıklaşmıştır. Evliya kavramının anlamı ise zaman geçtikçe daha da genişlemiştir. Animizm, yaşam sahiplerinin bir başka hayatlarının var olduğu ve onlarla insanların irtibat kurabilme imkânlarının olduğu hakkındaki kavramdır. Ölümü, bu dünyadaki hayatın öteki dünyadaki devamı olarak anlamak, eski kabileler devrinden beri süregelen bir anlayıştır. Sekizinci güne, “mazarşarif”, yani düğün sonu denmiştir. Düğün sonunu evliyalara ibadet ederek, evliya kabrinin olduğu yerlerden su içerek sonlandırılmaları, esasında Kazak halkının birlik ve beraberliğinin sağlam olduğunu göstermektedir.

Şimdi de aşağıdaki belgelere dikkat edelim. Arğın’ın Aydabol soyundan türemiş olan Edige Biy Bayanau’l’dan yanına yüz adamını alıp, Nevruznâme yaptırırız diye, Kızıltau kışlağında oturan arkadaşı¹⁰ Setimirza’nın evine gider. Setimirza, Kansonar¹¹ olduğu için kartalla ava çıkmış. Giderken Bayau adlı Baybişesine¹² [büyük hanımına] Nevruznâme diye birileri gelecek olursa kendisinin evde olmadığını hissettirmeyecek şekilde misafir etmesini tembihler. Bayau adlı büyük hanım, “[y]olcu değilsiniz. Özellikle Nevruznâme yaptırırız diye gelmişsiniz” diye, gelen misafirleri için sekiz günü birbirinden eğlenceli şekilde geçirebilecekleri Nevruznâme tertip etmiş. Kansonar’da evine dönen Setimirza, Edige adlı akrabasına, bu Nevruznâme büyük hanım Bayau’inki olmuştur, ben ona ortak olmayacağım, benim Nevruznâme’mden armağan olsun diye, Edige ve adamlarına deve başta olmak üzere dokuz¹³, diğer yüz kişinin hiçbirini bırakmadan deve, at bindirerek göndermiş (Kopeily, 1993: 13-14). Yani Nevruznâme yapmak, Kazak zenginlerinin cömertlik derecelerini denemek için bir fırsat gibi olmuştur.

Kazak halkı Nevruz bayramını Kazak topraklarının hangi bölgesinde olursa olsun aynı zamanda, gece ile gündüzün eşitlendiği, yılbaşının başlayacağı zamanda, yeni yılın başında, baharın ilk günlerinde kutlamışlardır. Sır Derya’nın aşağı boyu,

Mangıstau, Üstürt'teki saf, göçebe hayvancılıkla uğraşan Kazaklar, kışlaktan yaylaya Nevruz'un ilk gününden başlayarak taşınmışlardır. Oysa Kazak topraklarının Yedisu bölgesindeki, doğusu ve kuzeyindeki Kazaklar ise nevruzun başında kışlakta oturmuşlardır. Onlar *kökteuge* [baharda göçülen yerlere] nisan ayının başlarından, bazı köyler Nisanın 10-20 aralığında taşınmışlardır. Elbette bu köyler Nevruz'u kışlaktayken geçirmişlerdir. Mesela, Setimirza Nevruznâme zamanında Kansonar'a çıkarmış. Kansonar'a Kazaklar kışlakta otururken çıkmıştır. Yani Kazaklar nevruzu karşılamak için zamanını değiştirmeden, tabiat değişikliklerinin dışında, takvime uygun şekilde kutlamışlardır.

4. Kazakistan'da Nevruz Ritüelleri ile Kutlama Özellikleri

Yazılı ve sözlü belgelere dayanacak olursak, Nevruznâme döneminde yerine getirilen geleneklerin pek çoğu ortadan kalkmıştır ve bazıları da değişmiştir. Nevruz kutlamalarıyla ilgili gelenekler, “ortadan kalkmış gelenekler”, “değişen gelenekler”, “korunmuş olan gelenekler” diye, bölerek incelenebilir.

Eski Kazak toplumunda Nevruznâme yapmaya gücü yetmeyenler, bir tek koyun kesse dahi nevruz günü köydeki insanlara ikram edeceğim diye, kellesini saklamış. Kazaklar Nevruz ayındaki günün uzamasını “uzunsarı” diye adlandırmışlardır. Uzunsarı için *kıski soğım*'in¹⁴ [kış için kesilmiş olan hayvanın] şakak kısmı ve etiyle birlikte kurutulmuş peynir, karında saklanmış olan tereyağı, *jent*¹⁵ gibi gıdaları kenara ayırmışlar.

Kış döneminde çocuklar jenti ne zaman yiyeceğiz dediklerinde, anaları “Semerkand'ın mavi taşı yumuşadığında (buzu eridiğinde) bu jent de kendiliğinden eriyerek gevşeyecektir. İşte, o zaman yiyebiliriz” derlermiş. Günümüzde Nevruz için kışın yenmek üzere kesilmiş hayvanın tuzlanarak saklanmış olan etinden ayırsalar bile, özellikle kelleyi pek ayırmıyorlar. Bunun yanı sıra jenti karına koyarak saklamasa da jent hazırlama geleneği sürdürülmektedir.

Kazaklar *Naurız köje* [Nevruz çorbası] diye adlandırılan, geleneksel anlamı olan aş pişirirler. Kazak geleneklerinde her evde nevruz çorbası pişirilip, ev halkıyla birlikte başkalarına da ikram etmek zorunlu olmuştur. Kazaklar “arpa, buğday aş imiş, altın, gümüş taş imiş”, “nevruz çorbasını doyaya içersen, yıl boyu tok gezersin” diye, boşuna dememişlerdir. Kazaklarda Nevruz çorbasını hazırlamanın iki türü yaşatılmıştır. İlkinde, arpa veya buğdayı kaynatıp, soğuyunca ayran, süzme yoğurt katıp, kıştan kalan tuzlanmış et [tütsülenerek kurutulmuş at eti], kazıyı [at bağırsaklarına konulup, tuzlanmış sucuk türü] doğrayarak katarlar. İkincisinde ise tuzlanmış et ile kazıyı pişirip, soğutulmuş olan et suyuna ayran ve pişirilmiş arpa, buğday eklemişlerdir (Resim 1).

Resim 1. Nevruz Çorbasını Pişirme Sırasında. B. Ospanoğlu'nun resmi.

Kazaklar arasında Nevruz çorbasını hazırlama yöntemlerinde bölgelere göre farklılıklar görülmektedir. Arpa, ayran, tuzlanmış et ile kazı katmak, Kazak topraklarının bütün bölgelerine ortak bir özellik ise Batı Kazakistan'da, Sır bölgesinin aşağı kısmında mısır, darı, Sır bölgesinin orta kısımlarında maş fasulyesi, bezelye, erişte katmışlardır. Kazak topraklarının Doğu kısmında *köp köje*, *kos köje* [eklenecek yedi çeşit gıda türüne göre], Güney Doğu ile Yedisu'da

tileu köje, *jılı köje*, *kudayı köje* gibi adlandırmalar da mevcuttur. Nevruz çorbası için tuzlanmış et ayırıp, özellikle bir hayvan kesmeme işlemine *pışak kandamay* [bıçağı kana bulamamak] derler.

Nevruz'da arpadan aş pişirip tüketmek eski zamanlardan kalma gelenektir. Arpanın özellikleri ve değeri hakkında eski Farslar'dan aşağıdaki gibi bir efsane ulaşmıştır: Hz. Âdem babamız buğdayı yediği için cennetten kovulmuştur. Hz. Âdem buğdayı ne kadar yemiş olmasına rağmen doyamadığı için, İzid Tanrı'dan buğdayı arpa ile değiştirmesini ister. O, arpadan ekme pişirip yediğinde doyduğunu hissetmiştir. O günden bu yana insanoğlu, yeni yetişmiş arpayı gördüğünde iyiliğe yormuştur, kutsal aş sayıp, nevruzda tüketilen arpa güç kuvvet verir demişlerdir.

Bir başka efsaneye göre 579-590 yılları hükümdarlık eden Hürmüz, Farvardin ayında arpa tarlasının yanından geçerken ekinlik alanın suyunun taşıp, yolu basmış olduğunu görür. "Arpanın tahılı faydalı, sapları ise kutsaldır" diye, çömleğe o sudan doldurup içmiştir. Arpa ekilen yerden taşan sudan içen insan; bir sonraki senenin arpa ekilen dönemine kadar dinç ve sağlıklı olur demişlerdir. Taberistan (Hazar Denizi'nin güney kesimi) sultanı Şemsü'l Mülk Kâbûs Vuşmagir "arpa, peygamberler ile asillerin ve de çiftçilerin aşıdır. Hükümdarlık dediğiniz ise bunlarla alakalıdır" demiştir (Omar Hayyam, 1993: 51-52). Yerleşik hayat süren halklar Nevruz'da sadece arpadan çorba pişirmişlerdir (Karuhi, 1913). Oysa Kazak halkının yılının tuzlanmış eti ile sucuğunu katması, göçebe medeniyet ile göçebe hayvancılıkla, milli yemek düzeniyle alakalıdır.

Eski Fars takviminde Nevruzname'nin son günleri Farvardin'in 14-16'sına denk gelmiştir. Nevruz Bayramı'nı Kazaklar birbirleriyle kucaklaşarak *körisü* [görüşme] ritüeliyle başlatmışlardır. Kadınlar ile kızlar da kucaklaşarak görüşmüşlerdir (Vasilev, 1898: 26). Bu günlerde "nevruz görüşmesi" geleneğini Batı Kazaklar'ı koruyarak

günümüze ulaştırıp, tüm Kazak halkının içinde yaşatmaya çalışmaktadır. Kucaklarını kavuşturarak görüşmek, yeni yıldan, yeni günden dilek dilemek, kıştan sağ salim çıktıkları için şükretmek anlamına gelmiştir. “Nevruz’da Semerkand’ın mavi taşı da yumuşar” diye, küs olan insanlar birbirlerini affedip, merhametlerini kucaklaşıp görüşerek göstermişlerdir. Kazaklar arasındaki “Nevruz’da Semerkand’ın mavi taşı da yumuşar” cümlesinin ardında insan ile tabiat arasındaki ilişki gizlidir. Kazakların halk astronomi bilgilerine göre Nevruz’da Semerkand’ın mavi taşı yumuşar diye, ata babalarının kabirlerinin başına *köktas* [mavi anıt] yerleştirmek için taş getirmek üzere Semerkand’a giderlermiş. Onu “kayrak tas” diye de adlandırmışlardır (Resim 2a,b,c).

Resim 2.a,b,c. Semerkand’tan Nevruz’da getirilen köktas. Sır Derya bölgesi. Mülkilen Evliya mezarıdır. (Yazar arşivindeki resimler)

Kazakların dünya görüşünde refah ve bolluk getiren Hz. Hızır Ata adlı mitolojik kahraman her tarafı dolaşıp, halka “Nevruz Duasını” edermiş gibi anlayış kalıplaşmıştır. Halk arasında Hz. Hızır Ata sütü içecekler (süt, ayran) doldurulmuş, tahıl konulmuş kaba göz gezdirirse hayvanlar döllu olur, ekinler verimli olur, halk bolluk ve bereket içinde yaşar, insana gözü düşerse o kişi mutluluğa kavuşur gibi inanç kalıplaşmıştır.

Kazak halkında büyükler “Kıdır Ata koldasın, eş jamandık bolmasın” [Hz. Hızır desteklesin, hiçbir kötülük olmasın] diye, dua ederler. Kazaklarda 21’den 22.

Nevruz'a bakan gece *Kıdır* tünü [Hz.Hızır geces] diye adlandırılır. O gecede kazanın dibine yağ kaplanır, sütlü içecekler ve tahıllarla doldurulur. Nevruz'da tatlı dilli, söz ustası aksakallardan, yaşı büyük insanlardan dualar alınır: “Ulıs on bolsın! /Ak mol bolsın!” “Künimiz ulıstı bolsın!/ Jerimiz ırıstı bolsın!” “Jolındı Naurız ondasın!” “Mal basımız aman bop/ El ırıska toyınsın!” gibi dualar edilir.

Kazak topraklarının güneyindeki Kazaklar Kökteu'e Nevruz'un başında taşınıp, *otpen alastau* [ateşle tütsülemek], *kauak sımdıru* [kabak kırmak] ritüellerini gerçekleştirmişlerdir. *Kışlaktan kökteu'e* taşındıklarının ilk günü kışlak civarına, 5-6 kilometre mesafedeki yol üzerinde dururlar. Ondan sonra yollarına devam edecekleri sırada yolun iki yanına iki ateş yakarlar. Kadınların içinden yaş olarak en büyükleri “*kauak sımdı, kayğı ketti*” [kabak kırıldı, tasa bitti] diye, yüksek sesle söyleyip, *kauak*'ı¹⁶ kırar (Grodekov, 1889: 109). Bu adet, kıştan sağ salim çıktıklarına şükretme, kışın getirdiği tehlikelerle olumsuzluklar kırılan kapla beraber yok olup gitsin niyetiyle yapılmıştır. Sebebi, kış mevsiminde kışın sert geçmesi *jut'a*¹⁷ [kıtlığa] sebep olup, hayvanların azalmasına neden olmuştur. Kışın yaşanan kıtlık, Kazak halkı için en büyük tehlikelerden biridir. M. Dulatov: *Kuanış mal men janda, Kıs şıkkan ölmey tiri* [Sevinç, hayvanlarla canlılarıdır, Kıştan sağ salim çıkabilen] demiştir (Dulatov, 1991: 80). Kazaklardaki *Bay bir kıtlık, batır bir okluk* [zengin bir kıtlık, kahraman bir okluk] cümlesi çok büyük anlamlar içermektedir. Kazak halkının inanç sistemi *dört tülük hayvanla* [dört çeşit besin hayvanıyla] yakından ilgili olup, selam verdiklerinde bile *mal-jan aman ba* [hayvanlarla canlılar sağ salim mi] diye hal hatır sormuşlardır. Yakılmış olan iki ateşin arasından yük yüklenmiş develerle hayvanlarını geçirmişlerdir (Resim 3).

Resim 3. Göçü tütsülemek merasiminden görüntüler. Zh. Shayken Resmi.

O ateşten erkekler ile kadınlar yüksek sesle “*alas, alas, baleden kalas*” diye söyleyerek atlamışlardır. Bu ritüel kötü niyetli ruhlar ile cin, şeytanlardan korunmak için, onların göçü takip edemeyerek

ateşe kalabileceği inancıyla yerine getirilmiştir. Daha sonra hayvan kesip, *kudayı tamak* [hayır yemeği] verilmiştir. *Ecki jurt'da*¹⁸ *esirkedin, jana jurtta jarılka* [eski mekanda rahat ettirdin, yeni mekanda da bolluk bereket ver] diye Allah'a dualar edip, yeni yılın rahat geçmesini dilemişlerdir. Ölmüşlerin ruhu için Kur'an okumuşlardır (Grodekov, 1889: 109-110; Divayev, 1992: 166). Köşti *alastau* [göçü tütsülemek]

ritüelleri, göçebelikten yerleşik düzene geçiş döneminden başlayarak ortadan kalkmıştır. Meşhur Jüsüp, bunun yanı sıra Nevruz'da *kojalar*¹⁹ Nevruz için *Saldama* diye adlandırılan kitabı okumuşlardır, demiştir (Kopeily, 1993: 15). Burada “Kojalar” diye, din adamlarından, imam, mollalardan bahsettiği kesindir, çünkü Kazaklar arasındaki hocaların birçoğu dindar olmuştur. Nevruz'da çorba içirme töreni, *kudayı tamak* [ölünün hayrına verilen hayır yemeği] töreniyle devam edip, ruhlar için Kur'an bağışlamışlardır.

Nevruz Bayramı'na gelinler ağız eklenmiş çorba pişirip, kıştan kalma tuzlanmış eti pişirip, yaşı büyük insanlar için millî yemekler hazırlamıştır. Bu gelenek, *bel köterer* diye adlandırılmıştır. Genç kızlar köy delikanlıları için belirlenmiş bir evde *uyku aşar* diye adlandırılan geleneksel anlam içeren sofraya hazırlanmış. Sofra başına toplanan kızlar ile delikanlılar, sabaha kadar çeşitli oyunlar oynayıp, şarkılar söylemiştir. Delikanlılar karşılık olarak köydeki kızlar için gümüş yüzük, eşarp gibi hediyeler hazırlamışlardır ve bu gelenek *selt etkizer* diye adlandırılmıştır. Günümüzde *uyku aşar*, *selt etkizer* gelenekleri tekrar canlandırılmaya çalışılmaktadır. Fakat sofraya hazırlanıyorsa da *bel köterer* olarak adlandırılmamaktadır.

Eski Kazaklar Nevruz'da kenarı çatlamış kaplar varsa kırıp, eski eşyaları “kötülüklerle felaketler bunlarla birlikte ortadan kalksın” diye, yer ocağı yapıp, ateşte yakıp, külünü de gömmüşlerdir. Bu ritüel, eski eşyalar evdeki ocağa atılmadığından *moğal oşak kazuw* diye adlandırılmıştır. Kazaklar içinde eskiden “Kayrahan'ı taşımak, dörtgöz sarıayak iti öldürmek, çift mum yakmak” ritüelleri vardı. Bu ritüellere bir zamanlar büyük Kazak yazarı Muhtar Avezov büyük önem vermiştir (Avezov, 1985: 39-40). Tütsüleme, mum yakmak geleneklerinin kökeni, ateşe tapmakla alakalıdır. Kazak inançlarında Kayrahan kötülükler sahibi olan mitolojik karakterdir. Kazak halkının “Kayrahan”, “Dört Göz İt” karakterlerini insana zarar veren güçler diye tanımlarının sebebi, İslam dönemine kadarki inançlarıyla alakalıdır. Kayrahan'ın eski dönem Kazaklarının inanç sisteminde zarar veren güç sahibi olarak sayıldığını Saken Seyfullin de XX. yüzyılın başlarında dile getirmiştir:

“Git Kayrahan, git” diye,

“Sönüp, gözden kaybol,” diye. (Seyfullin, 1964).

Kayrahan'a olan inanç Türk halklarının hepsinde aynı değildir. Sibirya Türklerinin dilinde, yani Altay, Tuva ile Televitlerde “Jaratkan iyenin kasterli atı, *jebeuşi perişte* [yaradan sahibimizin değerli ismi, koruyucu melek] gibi anlam ifade etmektedir (Kayabaşı, 2016: 241-242; Dilek, 2014: 101). Oysa Moğol dilinde Kayrahan, *Tau, su iyesi* [dağ, su sahibi] anlamında kullanılmıştır (Budagov, 1869). Sibirya Türkleri ile Moğol dillerindeki Kayrahan'ın değerli, kutsal güç sahibi biri olduğu, onların birbirleriyle olan kültürel ve dilsel bağlantısını ortaya koymaktadır.

Eski Kazaklar kaba süt doldurup, “Kayrahan göç, göç” diye, kaptaki sütü dört bir yana sıçratmışlar. Günlük hayatta Kazaklar, sütlü içecekleri dökmezerler, kutsal olarak sayarlar. Dörtgöz iti öldürmek ritüelini eski Kazaklar “Kerbela” olayı ile bağdaştırırlar. Hz. Ali’nin Fatma’dan olan oğlu Hüseyin’i Kerbela çölllerinde eziyet vererek öldürenleri, şehit düştükten sonra kahramanın mülkünü soyanları Hak Tealâ domuz ve dörtgözlü köpeğe çevirmişlerdir. Onlardan biri Şeymir, Kerbela çölünde dörtgözlü köpek olarak dolaşmış. Hint-İran mitlerinde dörtgöz köpek eceli gelenlere gönderilmiş. Kazaklar dörtgöz köpeğe bakmazlarmış, gördüklerinde de kovmuşlardır. Nevruz zamanında gördüklerinde ise kan akıtmadan *küşalâ* [zehirli bir bitki türüdür] verip, öldürürlermiş. Oysa günlük hayattaki inanç sisteminde köpek toteminin önemi büyüktür. Günümüzde ise yukarıda adı geçen ritüeller ortadan kalkmış durumdadır.

Tam astronomik bir yılın uzunluğu yaklaşık olarak 365, 24 gün (yani 365 gün 6 saat) diye hesap edilir. Bir günün çeyreğini her sene takvime dâhil etmek pek uygun olmuyor. Bu sebeple günümüzde kullanılan Gregoryen takviminde bu çeyreklerden 4 senede 1 gün oluştuğu dikkate alınarak her 4 yılın ilk üçü 365 günden, dördüncüsü 366 gün olarak sayılmıştır. Oysa her biri 30 günlük 12 aydan oluşan Kazak takviminde 360 gün olmuştur.

Kazak yıl hesap uzmanları (kâhinleri) bir yılın tamamlanması için yılın aylarından ayrı 5 gün ekleyip, bu günleri *beskonak* diye adlandırmışlardır. *Beskonak* her sene 17 nevruzdan, dört yılda bir defa tekrarlanan Kibise yılları [Artık yıl, 4 yılda bir defa yaşanan, şubat ayının 29 gün olduğu zaman birimidir] 16 nevruzdan 21 Marta kadarki döneme denk gelmiştir. Aylardan ayrı olarak hesaplanan böyle günler başka halklarda da görülmüştür. Mesela, M.Ö. 4000. yılları Mısır’da 360 günden sonra eklenen 5 günü tanrıların ismiyle [Osiris, Horus, Seth, İsis ve Nephthys] adlandırmışlardır. Eski Fars takviminde ek olan 5 gün *fendci* ya da *andergâh* [gizli bir şekilde içeriye giren] ya da “açığı kapatan] diye adlandırılmıştır. Fenci Farıların 8. ve 9. ayının aralığına eklenmiştir. Eski Sughd ve Harezmi takvimlerinde de ek günler yer almıştır (Iskakov, 1963: 75).

Yıl hesaplamalarına “beskonak” günlerini eklemenin ne zamana kadar devam ettiği belli değildir. Günümüzde ise unutulmuştur²⁰. Eski dönemlerde yaşayan Kazaklarda yıl hesaplama işi istikrarlı bir şekilde sürdürülmemiştir. Çok eski dönemlerde Kazaklar arasında eski yıl hesaplamasına göre 1 nevruz *kart naurız jüyesi* [eski nevruz sistemi], 9 nevruzdaki gece ile gündüzün eşitlendiği zaman dilimi *jas naurız jüyesi* [yeni nevruz sistemi] diye adlandırılmıştır. Yeni yıl hesaplamasına göre *kart naurız* 14 nevruz *körisu* [görüşme] gününe, *jas naurız* 22 nevruzla denk gelmektedir.

1895 yılındaki Sır Derya keşifleri sonrasında Abubakir Divayev, Çimkent bölgesindeki yerel Kazakların Nevruz’u iki defa kutladıklarını, ilkinin, genel

Kazak Nevruz'u, 9 Nevruz'a denk gelen diğerine *Köktas* ya da *Kazıbeknaurız* diye adlandırdıklarını dile getirmiştir (Divayev 1895: 2). Bu ise eski dönemlerde Sır Derya bölgesi Kazaklarının Nevruz kutlama şekillerinde bölgesel farklılıkların olduğunu bir daha gözler önüne sermektedir. *Köktas* adlandırması, "Nevruz'da Semerkand'ın mavi taşı da yumuşar" inancıyla, "Kazıbeknaurız" da Kazakların takvim sistemini hesaplayan meşhur Kazıbek adlı gökbilimcinin ismiyle ilgilidir. Nevruzla ilgili *kart naurız jüyesi, jas naurız jüyesi, Köktas, Kazıbeknaurız* adlandırmaları, günümüzdeki Kazaklar arasında kullanılmıyor olsa da Kazakların Nevruz'u iki defa kutlamaları, yani 14 Nevruz'daki *körüsü* günü ve Nevruz Bayramı, millî özellikleri ortaya koymaktadır.

5. Sonuç

Nevruz Bayramı, Fars topraklarında ortaya çıkıp, Eski Turan halkının İran hükümdarlığı ile etnik ve kültürel bağları temelinde Eski Türk kabileleri arasında yaygınlaşmış manevi değerdir. Nevruz Bayramı'nı kutlayan Doğu halklarının hepsinin ortak amacı, insanların tabiat ile iletişim kurarak yılın başını iyi niyetle, iyi bir ruh hâliyle karşılayıp, barış ve bereket dilemek, insanların birbirlerini affetmesine vesile olup, etik ve ahlaki ilişkilerini düzeltmektir. Nevruz Bayramı'nı kabul edip, kutlayan Müslüman Türk halkları, bayramı kendi tarihi devirlerine uygun olarak kutlamışlardır ve kendi millî değerlerine uygun şekle sokmuşlardır. Bayramı kutlama sırasındaki âdetler ve özellikler, halkların geleneksel yaşam sahasıyla, inanç sistemi ile yakından bağlantılıdır. Kazaklar ise göçebe medeniyet ile göçebe bir yaşam tarzına uygun şekilde düzenlemişlerdir.

Yazılı kaynakları esas alacak olursak Kazak topraklarında 20. asrın başlarında Nevruz Bayramı'nın eski dönemlere göre daha sönük kutlandığını fark etmek mümkündür. 19. asrın sonları ile 20. asrın başlarında Kazak topraklarında Rus işgalinin kuvvetlenmesi, Kazakların geleneksel yaşam sahasındaki değişiklikler, göçebe yaşam ve hayvancılık ile uğraştan yerleşik hayata geçiş ve hayvancılığa bağlı yaşamı sürdürme aşamasının Kazak toplumunda iyice yer etmesi, kıtlığın sık sık tekrarlanması, Nevruzna me'yi gerçekleştirmeye de tesir etmiştir. Ateist siyaset sahibi Sovyet Hükümeti, 1926 yılı Nevruz Bayramı'nı dini bir şekle sahiptir diye kutlanmasına resmen yasak getirdiği için, köy yerlerindeki ihtiyarlar sadece Nevruz çorbası pişirmekle yetinir olmuşlardır. Sovyet devrinde Nevruz'un açıkça kutlanmama sebebiyle sadece Kazak halkına ait birçok ritüel âdetler ortadan kalkmıştır. Sadece "körüsü" geleneğini Batı Kazakları değiştirmeden koruyup, yaşatmışlardır.

Nevruz, Müslüman halkların yaşamında İslam dininden önce kalıplaşmıştır ve eski zoroastrizm ile hayatlarına işlemiştir. Çok köklü bir geçmişe sahip olduğundan dolayı bu bayram halkın bilincinde, gelenek göreneklerinde sağlamca yer etmiştir. Bu sebeple de Kazak halkı başından nice savaş ve kıtlık yılları geçirse dahi Nevruz Bayramı'nı nesilden nesile koruyarak ulaştırmıştır. Sovyet Hükümeti devrildikten sonra 1989 yılından itibaren Kazaklar Nevruz Bayramı'nı kutlamayı resmî olarak tekrar canlandırmışlardır.

Sonnotlar

¹ Mehirgan/sabantoy – mahsulün toplanıp bitmesi hürmetine tertiplenen işçi bayramıdır.

² Zoroastrizm – Eski Fars din adamı, Proto-Kürt bir peygamber Zarathustra tarafından kurulan, eski Farsların politeizmden monoteizme geçişi sonucunda kalıplaşmış, Sasaniler imparatorluğu'nun en önemli ideolojisine dönüşen dini bir ilim kaynağıdır.

³ Hibaği, huzaği – çok erken dönem.

⁴ Jazğiturım meyrımı – yazdan önce kutlanan, bahar bayramı

⁵ Naurızdama – Nevruznâme'nin Kazak topraklarının Doğu bölgelerinde söylenmesidir.

⁶ Üysin Tole Biy'in zamanında– 17-18. asırlar.

⁷ As – Tanınmış kişi uzun yıllar yaşayıp vefat ettikten 1 sene sonra, onun hürmetine verilen hayır yemeğidir. 5-6 güne kadar sürüp, at yarışları düzenlenmiştir. Kazak topraklarının bütün bölgelerinden misafirler davet edilmiştir.

⁸ Toy – kız evlendirildiklerinde, gelin aldıklarında, erkek çocuğunu sünnet ettirdiklerinde yapılan geleneksel düğündür.

⁹ Bir evliyanın kabrinin başına gidip, ziyarette bulunmaktır. Hoca Ahmed Yesevi, Arıstan Bab, Sunak Ata, Beket Ata, Şopan Ata, Ukaş Ata v.d. evliyaların kabrine gidip, Allah'dan ve evliyalardan yardım dilemek, derde derman aramak, ata babalar kabrine boyun eğmektir.

¹⁰ Tamır – iki erkeğin göğüslerine kılıç koyup, kıyamete kadar dost kalacakları konusunda yemin etmesidir.

¹¹ Kansonar – karın ilk yağdığı günü yapılan avcılıktır. Kara düşen hayvanların izlerini takip etmektir.

¹² Baybişe – çok eşle evlenen adamın en büyüğünü büyük hanım, yaşça küçüklerini tokal, son eşini de akkoltuk diye adlandırılmışlardır.

¹³ Başta deve olmak üzere dokuz, üç deve, üç yılki, üç iri hayvandan oluşur. Bir şeye verilen değer ve ayıp ücreti olarak da görevi olmuştur. Hediye, kalın mal (başlık) olarak da işlem görmüştür (Milli folklor 104 (Kış 2014): 168-171, 177).

¹⁴ Soğım – Güz için ayrılmış yerde yaşadıkları zaman, Kazaklar kışın tüketmek üzere deve ya da yılki kesip, etini kurutup, tütsülemişlerdir.

¹⁵ Jent – kavrulmuş darı, buğday, mısır değirmende öğütüldükten sonra tereyağı ve şeker katılarak hazırlanan tatlı türüdür. Tereyağı ile jent tatlısını koyunun temizlenmiş karnında saklamışlardır.

¹⁶ Kauak – kabakgillerden bir bitkidir. Ortasını temizleyip, üst kısmını kesip kepeç veya testi hazırlamışlardır. Süt, ayran, tuz, şeker koyup saklamışlardır.

¹⁷ Jut – kışın hayvanların şiddetli soğuktan ölmesi sonucu yaşanan kıtlık dönemidir. Eskiden Kazaklar hayvanları kışın doğal otlaklarda otlatmışlardır. Ahır yapıp, kış için yem ve ot hazırlamamışlar. Kıtlık sebepleri, kışın karın çok kalın yağması ve ardından fırtına ile soğukların gelmesidir; kış başı ılık geçip, yağmur yağıp, arkası kara çevirince yerleri buz kaplayıp, hayvanların yiyebilecekleri otları buzlar altında kalması; baharın ilk zamanlarında soğukların tekrarlayıp, nevrudza hayvan yavrularının donarak ölmesidir.

¹⁸ Jurt – mekan, köy.

¹⁹ Kojalar – Kazaklar arasında karışmış Araplar.

²⁰ Günümüzde nisan ayındaki ard arda devam eden yağmurlu günler «beskonak» diye adlandırılır.

Kaynaklar

- Artun, Erman. (2014). “Türk Halk Kültüründe Nevruz”. *Türk Tarihi Araştırmaları*. Erişim Tarihi: 25.08.2016. <http://www.altayli.net/turk-halk-kulturunde-nevruz.html>.
- Ashirov, Adhamcan A. Hatunoğlu, Nurettin (2015) “Özbekistan’da Mevsimsel Bayramlar ve Özel Günler”. *Millî Folklor*, 105: 120-130.
- Auezov, Muhtar. (1985). *Shygarmalar*. 16 tom. Almaty: Zhazushy.
- Babalar Sözü*. (2009) 100 tomduk. Batirlik Jırlar. 35 tom. Astana: Foliant.
- Babur-name*. (1993). Zapiski Babura. Perevod M.Sal’e. 2-oe izdanie, dorabotannoe. Tashkent: Glavnaya redakciya enciklopedii.
- Budagov, Lazar. (1869). *Sravnitelniı slovar turesko-tatarskih narecenii, so vkluceniem upotrebitelneisih slov arabskih I persidskih I s perevodom na russkii yazik. Tom 1*. Sankt-Piterburg.
- Çay, Abdülhalük. (1995). *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Ankara: Turan Kültür Vakfı
- . “Nevruz: Türk’ün Ergenekon Bayramı”. Erişim Tarihi: 26.08.2016. <http://www.turksolu.com.tr/317/cay317.htm>.
- Çetin, Emrah. (2009). “Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz”. *International Journal of Social Science*. Volume 2 Issue, 1: 63-71
- Divayev, Abybakir. (1992). *Tartu*. Almaty: Ana tili.
- . (1895) *Vremena goda po kazahskomu stilii s oboznacheniem narodnyh primet*. Qazaqstan Gylym Akademiyasynyn Gylymi kütüphanesi. Qoljazba qory. 1168 dosya. №1: 1-2.
- Dulatov, Mirjakyp. (1991). *Nauryz*. Shygarmalar. Almaty: Zhazushy.
- Dilek, İbrahim. (2014). *Türk Mitoloji Sözlüğü Altay/Yakut*. Ankara: Gazi Kitabevi. Erişim Tarihi: 7.02.2017. <http://turkegitimsen.dergipark.gov.tr/download/article-file/59627>
- Grodekov, Nikolai. (1889). *Kirgizy i karakirgizy Syr-Dar’inskoı oblasti. Juridicheskiı byt*. T.1. Tashkent: Tipo-litografiya S.I.Lahtina.
- Iskakov, M. (1963). *Halyk kalendary*. Almaty: Qazaq memleket baspasy.
- Kazbekov, U. (1875). Siklovoi god u kirgizov i drugih narodov Srednei Azii. *Turkestarskiye vedomosti*, 6: 23.
- Karuhi, I. (1913). Prazdnovanie Nauruza. *Turkestarskiye vedomosti*, 70: 2.
- Kayabaşı, Rabia Gökçen (2016). “Altay Yaratılış Miti ile M. Necati Sepetçioğlu’nun Yaratılış Destanının Yüzeysel Yapı Unsurları Bakımından Karşılaştırılması”. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, Vol: 7, Issue: 22, pp. (229-248). Erişim Tarihi: 7.02.2017. http://www.ijoess.com/Makaleler/2140160_14.%20229-248Rabia%20G%C3%B6kçen%20KAYABA%C5%9EI.pdf
- Kılıç, Davut. (2007). “Ortadoğu Halklarında Nevruz”. *Bilge*, 50: 31-37
- Klimishin, I.A. (1990). *Kalendar’ i hronologiya*. Moskva: Nauka.
- Kunanbayev, Abai (2008). *Shygarmalar*. Almaty: Abai halqaraluk kory.

- Kopeilyly, Maşhyr Jysup (1993). *Nauryz*. Almaty: Zhalyn.
- “Nauryz qytty bolsyn!” (1914). *Qazaq gazetі*, 53.
- Nauryz. (1913). *Qazaq gazetі*, 5.
- Omar Hayyam (1993). *Nauryznama*. Almaty: Zhalyn.
- Omar Khayyam (1933). *Nowruz naman. A treatise on the origin, history, the ceremonies of the Persian new-year festival*. Edited with preface, notes, a glossary by Mojtaba Minovi. Tehran: Kaveh., Bookhop Nasseriyeh Street.
- Omarygly, Ualihan (1916). “Nauryz.” *Qazaq gazetі*, 172.
- Orenburg (1915). 9 nauryz. *Qazaq gazetі*. 9 nauryz.
- Qyr balasy (Bokeihanov A.) (1914). “Jana jyl.” *Qazaq gazetі*, 53.
- Oğuz, Öcal. (1995). “Türk Dünyasında Nevruz Kitapları”. *Millî Folklor*, 25: 19-21.
- Rasul Zade, M.A. (1915). “Nauryz meiramynyn zhuyktauy takyrypty.” *Qazaq gazetі*, 104.
- Rozenfeld, B.A., Yeşkeviç P.A. (1965). *Omar Hayyam*. Moskva: Nauka.
- Seifullin, Saken. (1964). *Shygarmalar*. 6 tom. Almaty: Zhazushy.
- Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi* (2004) ed., Öcal Oğuz. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Basımevi.
- Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. (2013). 10 baskı Ankara.
- V.V. (1897) “Nauryz v Samarkande.” *Turkestanskiye vedomosti*, 14: 60-61.
- Vasilev, A.V. (1898). *Materialy k karakteristike vzaimnyh otnoshenii tatar i kirgizov s predvaritel'nyh kratkim ocherkom etih otnoshenii*. Orenburg: Tipolitografiya P.N. Zharikova.